

Juksesamfunnet

JUKSERE FORFØLGES. Drosjejuks. Forskningsjuks. Meglerjuks. Psykiaterjuks. Juks er i ferd med å bli en suksesstrategi i samfunnet. Men når noen blir tatt, utsettes de i dag for en offentlig forfølgelse som får tidligere tiders bruk av gapestokk til å blekne.

**Filosof, Humanistisk Akademi
EINAR ØVERENGET**

SIVIL ULYDIGHET. Her om dagen lyttet jeg til en interessant samtale som foregikk ved nabobordet på en av Oslos kaféer. To personer i 40-årene diskuterte forferdet en tredje, ikke tilstedeværende person. Vedkommende hadde fortalt en av dem at hun jevnlig tok med seg mer enn hun betalte for på vei ut av butikken - og hun var litt stolt av at hun greide det. Ikke minst bød de nye selvbetjeningspolene på store muligheter.

Hun betraktet dette som et lite stykke sivil ulydighet.

Falske kostnader.

Samtalepartnerne var forferdet over sin felles venninne. Deretter tok samtalen en interessant vending: Den ene fortalte den andre om sitt nylig etablerte enkeltmannsforetak, og hvilke muligheter det bød på. Hun berettet stolt at hun utgiftsførte kostnader som ikke hadde noe å gjøre med foretaket i det hele tatt. For eksempel den lunsjen de nå spiste.

Den andre venninnen var synlig imponert, og tok der og da en beslutning om å etablere sitt eget enkeltmannsforetak. For en filosof som satt *ringside*, og som egentlig ikke hadde noe med å lytte til samtalen, ble det en tankevekker. De to som samtalte koblet ikke disse to situasjonene sammen, men jeg ble sittende med et spørsmål: Hva er forskjellen mellom dem? Hvorfor er det galt å stjele vinflasker på et selvbetjent vinmonopol som eies av staten, men beundringsverdig å snyte på skatten?

Vinnere og tapere.

Jeg tror vi må skille mellom vinnernes og tapernes juks. Vinnernes juks er beundringsverdig, tapernes et uttrykk for umoral. De som snyter på skatten har jobb, inntekt og innsikt i hvordan det økonomiske systemet fungerer - det er beundringsverdig. Typisk har de også det de trenger. De som stjeler i butikken understreker sin fattigdom. De er taperne.

På en måte er det forståelig, om enn ikke akseptabelt, at de som ikke har det de trenger stjeler, men hvorfor jukser vinnerne? Hvorfor jukser de som allerede har det de trenger?

Suksess som mangelvare.

Det er forskjellige måter vi opplever å mangle noe på. I den ene enden av skalaen, den nedre, mangler mennesker det som skal til for å leve et anstendig liv: Mat, klær, trygghet, tak over hodet - og det kan være at de bryter loven for å skaffe seg dette.

Men det går også an å oppleve en mangel i den øvre enden av skalaen. Uansett hvor mye du har, uansett hva du har oppnådd, så er det mulig å oppnå mer. Suksess er alltid en mangelvare.

Den franske tenkeren Alexis de Tocqueville sier at de frieste menneskene, de med flest

muligheter og færrest begrensninger, alltid syntes å bære uværsskyer over sitt hode. "De virket dystre, nesten bedrøvede", hevdet han. "Det var fordi de aldri kunne la være å tenke på de goder de ikke hadde fått". Et samfunn defineres sjelden av de svakeste, det er de sterke som setter sitt preg på samfunnet - og fremveksten av et juksesamfunn skyldes at de sterke er villige å jukse på arenaer hvor suksess gir posisjon.

Idrettsmetaforer sitter ofte løst når prestasjonskulturer skal beskrives - eller oppmuntres. Men er idretten det forbilde vi ønsker den skal være? Den bærende verdien i idretten er *fair play*, det å konkurrere uten å jukse - men idretten innhentes sakte og sikkert av sin egen logikk: Hvor raskt er det mulig å løpe hundre meter? Hvor raskt kan et menneske gå femti kilometer på ski? Det må jo være en grense, og det er all grunn til å tro at vi for hvert år som går kommer litt nærmere denne grensen.

Men kravet om nye rekorder vil alltid følge idretten - selv når de ikke lenger er mulige.

Urettferdig mistanke.

OL er nær forestående, og vi blir antageligvis mer overrasket om ingen blir tatt for doping, enn om en og annen medaljevinner viser seg å ha brukt forbudte preparater i oppkjøringen. I tillegg vil mange gullmedaljevinnere ha mistanken rettet mot seg selv om de ikke tester positivt for noen av de preparatene som er forbudte. Det er kanskje urettferdig å utsette dem for en slik mistanke, men de fleste av oss har etterhvert fått forståelse av hvor små marginene er i idretten.

Men denne problematikken gjelder ikke bare i idretten. Den gjelder generelt, i hvert fall der hvor vi har å gjøre med prestasjonskulturer - og det er jo snart overalt. Derfor ser vi også at det jukes på stadig flere områder.

En ting er at det jukes i de klassiske prestasjonsgrener, idrett og finans, men jukset strekker seg etter hvert lenger. Forskere jukser med data, studenter og journalister plagierer andres tekster - forfattere også - og taxisjåfører jukser med regninger, eiendomsmeglere jukser med eiendomssalg og psykologer og psykiatere jukser med sykemeldinger. Ja, i USA har selv prester blitt avslørt i å stjele prekener på Internett.

Lavere terskel.

Er årsaken til alt dette jukset en fallende personlig moral? Ja og nei. Det er mulig at den personlige moralen er på vikende front, men det må jo ha en årsak. Jeg tror kravet om resultater etterhvert har blitt så strengt at terskelen for å jukse blir lavere og lavere. Hvis målet hele tiden er å vise til bedre resultater enn sist, kan man til slutt ende opp med en allmenn oppfatning om at det ikke er mulig å oppnå suksess med mindre man er villig til å ta noen snarveier.

Tross alt, på et eller annen punkt er det ikke lenger mulig å gjøre det bedre enn tidligere. Det må ta tid å løpe hundre meter, den kan ikke løpes på 0,00.

Økte prestasjoner.

Det som driver denne utviklingen fremover, er et språk og en tenkning som stadig vinner nytt terreng: Behovet for økte prestasjoner. Vi skal hele tiden prestere mer - og ofte med mindre innsats. Den logiske bristen blir ofte presentert som en strategi i arbeidslivet. Vi skal levere mer og bedre, med lavere budsjetter og færre årsverk. Effektivitet er absolutt et legitimt mål, men den har også en grense:

På et eller annet punkt vil det ikke være mulig å bli mer effektiv, uten å jukse litt med tallene.

Ublid behandling.

Har vi noe å stille opp med i møte med jukesamfunnet? Jeg tror vi skal passe oss for å ta i bruk gapestokken. Når mennesker først blir tatt med buksene nede, utsettes de i dag for en offentlig forfølgelse som får tidligere tiders bruk av gapestokk til å blekne - og de får ofte også en ublid behandling av sine respektive miljøer.

Aristoteles fremhevet at et rettferdig menneske er avhengig av et rettferdig fellesskap. Med fare for å strekke det litt vel langt, kan det kanskje være grunn til å foreslå at et menneske ofte ikke er mer moralsk enn sine omgivelser. I en av sine dialoger diskuterer Platon menneskets moralske tilbøyeligheter med utgangspunkt i en fortelling om gjetergutten som fant en ring som kunne gjøre ham usynlig. Denne gjetergutten endte med å leve et svært umoralsk liv.

På seg selv. . .

På samme måte tror jeg at en kultur som tillater mennesker å gjemme seg bak sine resultater er med på å legge til rette for en ukultur. Vi må også forvente av hverandre at vi stiller oss moralens grunnleggende spørsmål: Kan jeg akseptere at andre gjør det jeg nå selv er i ferd med å gjøre? Er jeg bekvem om det jeg nå gjør blir offentlig kjent?

Dette er en artikkel fra www.aftenposten.no.

Oppdatert: 25. januar 2006 kl.00:01

Adressen til denne artikkelen er: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article1205508.ece>

Innholdet i Aftenposten, Aftenposten.no og Oslopuls.no er beskyttet etter lov om opphavsrett til åndsverk. Kopiering og utskrift til annet enn privat bruk er ikke tillatt uten avtale med Aftenposten.

Vilkår for publisering finner du på www.aftenposten.no/generellebetingelser.